

не передумотрено процедурной возмозможности принятия наследства и осуществления наследственных прав на территории АРК и г. Севастополя в соответствии с законодательством Украины. Так, если юрисдикция судов Украины, осуществлявших правосудие на данных территориях, передана судебным органам других территорий (г. Киева), то вопрос о полномочиях нотариусов, в том числе и по ведению наследственных дел, не урегулирован, что нельзя считать правильным.

Піддубна В. Ф., доцент кафедри цивільного права №2 НЮУ ім. Я. Мудрого, кандидат юридичних наук

УМОВИ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

В праві будь-якої країни важливе місце займають зобов'язання із спричинення шкоди (делікти), які спрямовані на вирішення проблеми відшкодування збитків, спричинених потерпілому неправомірними діями особи, яка спричинила шкоду. Як правило, деліктна відповідальність настає у особи за наявності певних підстав або умов. Цікавим є розглянути ці умови в порівняльному аспекті, зокрема порівнявши умови деліктної відповідальності в романо-германській правовій сім'ї та в системі загального права.

Правове регулювання відповідальності за зобов'язання з деліктів здійснюється главою 25 Цивільного Кодексу Німеччини (далі ЦКН), яка має назву «Неправомірні дії» (§ 823-853 ЦКН). ЦКН не дає загального поняття цивільного правопорушення, натомість містить опис складів окремих деліктів. Умовами цивільно-правової відповідальності за ЦКН є такі: шкода, протиправність дій, причинний зв'язок між діями відповідача та спричиненим ним шкодою, вина спричинювача. Що стосується шкоди, то в ЦКН компенсації підлягає відшкодуванню як майнова так і моральна (немайнова шкода).

Під майновою шкодою розуміється позитивна шкода та упущена вигода (§ 249, 252, 842 ЦКН). В Законі не встановлюється обмежень сумм компенсації спричиненої шкоди (§249 ЦКН). Зменшення цих сумм можливе у випадку, якщо спричиненню шкоди сприяла вина поведінка по-

терпілого (§254 ЦКН). Компенсація моральної шкоди (фізичних або моральних страждань) розуміється як «справедливе відшкодування в грошовій формі» і відбувається в виключних, встановлених законом випадках. Наприклад, у випадку спричинення тілесних ушкоджень, нанесення шкоди здоров'ю, посягання на свободу (§ 847 ЦКН).

Правова регламентація деліктів у французькому праві здійснюється главою 2 титулу 4 Французького Цивільного Кодексу (ст. 1382-1386 ФЦК). На відміну від ЦКН в ст. 1382 ФЦК дається визначення делікту під яким розуміється будь-яка дія особи, яка спричинює іншій шкоду і зобов'язує того, з чієї вини виникла шкода, до відшкодування шкоди. Умовами цивільно-правової відповідальності за ФЦК, як і в німецькому праві визнаються: шкода, протиправність дій, причинний зв'язок між протиправною поведінкою спричинювача шкоди та шкідливими наслідками, вина.

Поняття шкоди включає в себе майнову шкоду, тобто посягання на права та інтереси майнового порядку потерпілого та шкоду немайнову (моральну), тобто посягання на нематеріальні блага, а також фізичні та моральні страждання потерпілого. До майнової шкоди відносять, зокрема порчу або знищення майна, яке належить потерпілому, витрати на лікування пошкодження здоров'я. Шкода повинна бути достовірною, безпосередньою та полягати в порушенні законного інтересу потерпілого. Можливо також відшкодування майбутньої шкоди, якщо її виникнення буде визнане достовірною. Необхідність спричинення компенсації моральної шкоди виникає при посяганнях на честь, гідність потерпілого, при його душевних стражданнях, посягання на його релігійні почуття.

В країнах загального права правове регулювання деліктної відповідальності регулюється в основному багаточисельними прецедентами і лише деякі її питання регламентовані законом. Загального поняття цивільного правопорушення не міститься, натомість в праві Англії, як і в праві США, міститься велика кількість описаних фактичних складів різних видів деліктів, так звана система сингулярних деліктів. Можливість отримати судовий захист залежить від наявності такого складу, який визначається судовими прецедентами та деякими законами. Наприклад, найбільш важливими у праві Англії є такі склади: спричинення шкоди особі або рухомому та нерухомому майну; дії, які створюють перешкоди в користуванні майном приватній особі (приватна шкідливість) та занепокоєння, які спричиняються необмеженому колу осіб (публічна шкідливість).

В країнах загального права (Англія, США) умовами цивільно-правової відповідальності є такі: протиправна дія або бездіяльність деліктоздатного спричинювача шкоди; визнання судовими прецедентами або законами складу делікту та встановлення відповідальності за його здійснення; шкода; причинний зв'язок між протиправною поведінкою спричинювача шкоди та шкодою, яка настала; вина спричинювача шкоди (вимагається не у всіх складах).

В праві США, як і в німецькому праві, шкода є однією з головних умов виникнення деліктних зобов'язань. Розрізняють фізичну шкоду (майнову та тілесну), моральну шкоду, шкоду юридичним інтересам, шкоду юридичним відносинам між особами. Фізична шкода може бути майновою (матеріальною), тобто посяганням на права та інтереси майнового порядку потерпілого та тілесна шкода, тобто спричинення потерпілому фізичної болі, страждань, які явилися наслідком хвороби, погіршення фізичного стану потерпілого. Моральна шкода (моральні страждання) розуміється як стан приниження, відчаю, занепокоєння або іншого душевного хвилювання.

В англійському праві, у випадках, коли потерпілому не була спричинена реальна шкода, можливо стягнення так званої «номінальної шкоди» (частіше всього — 2 фунта стерлінгів), яка підтверджує факт порушення його прав. Шкода може бути майновою та немайновою (моральною). Відшкодування моральної шкоди допускається за англійським правом не тільки у випадку зобов'язань з деліктів, але і при порушенні договірних зобов'язань. Наприклад, коли таке порушення потягло спричинення шкоди здоров'ю потерпілого (в тому числі з договорів перевезення пасажирів) або нанесло шкоду його діловій репутації.

Під терміном «протиправність» в німецькому праві розуміють посягання на одне з перелічених в § 823 ЦКН, абз. 1 благ, а саме життя, здоров'я, свободу, власність або іншому належному йому праву». Дії будуть кваліфіковані в якості «протиправних» в сенсі § 823 ЦКН, абз. 1, тільки в тому випадку, якщо поведінка особи, яка спричинила шкоду, носила умисний характер або особа не проявила необхідної ступені обачливості та піклування, які звичайно вимагаються від учасників правового обігу. На відміну від німецького права, протиправність (тобто порушення спричинювачем шкоди норм закону) визнається у французькому цивільному праві одним з елементів вини. Протиправність в системі загального права визначають як дію або бездіяльність, які

незаконно порушують права особистості, захистом яких є позов за загальним правом.

В німецькому праві єдиним обмеженням розміру шкоди, яка підлягає відшкодуванню, слугує наявність юридично значущого причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача, який породжує його відповідальність і спричиненою шкодою. Згідно з практикою Верховного імперського суду, такий причинно-наслідковий зв'язок існує, якщо мета, яка досягається відповідачем, є результатом його поведінки, «яка відповідає реальному стану речей, а не тільки особливим та незвичайним обставинам, які розумна людина у повсякденному житті не бере до уваги». За французьким цивільним правом однією з умов деліктної відповідальності є причинно-наслідковий зв'язок, який виникає між винними діями відповідача та шкодою, яка спричинюється позивачеві.

В системі загального права причинний зв'язок визначається як зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) спричинювача шкоди та наслідками, які наступили. Не підлягає відшкодуванню так звана надто віддалена шкода (тобто, яка настає в силу віддалених наслідків делікту). Шкода повинна бути передбачуваною в досліджуваних обставинах «розумною людиною».

Також однією з умов деліктної відповідальності в німецькому праві є вина спричинювача шкоди, яка обумовлена протиправністю його дій. «Винно» діє той, хто умисно, тобто свідомо, за власною волею порушує блага, які захищаються законом або з необережності. Під «необережністю» розуміється прояв недостатньої ступені розумної обачливості та піклування, які використовуються в загальноприйнятому для ділового обігу сенсі слова.

Відповідно до ст. 1382 ФЦК причиною шкоди повинна слугувати винна поведінка відповідача. Визначення поняття «вини» в ФЦК немає. Доктриною розроблено декілька різних теорій, в більшості з яких під «виною» розуміють недотримання порушником загальновизнаних норм поведінки. На сьогодні, французькій судовій практиці більш всього відповідає теорія, яка представлена Мазо та Тунком. Спираючись на ст. 1383 ФЦК, вони розрізняють вину деліктну та квазиделіктну. Перша характеризується умисним наміром порушника спричинити шкоду; друга ж є «помилкою поведінки», яку б розумна людина не вчинила, знаходячись у тих же зовнішніх обставинах, що і особа, яка спричинила шкоду.

В країнах загального права однією з умов деліктної відповідальності є вина спричинювача шкоди (у формі умислу та необережності). Обов'язок доведення вини лежить на відповідальній стороні. При визначенні розміру шкоди, яка підлягає відшкодуванню, враховується і вина самого потерпілого. Загальне право та законодавство передбачають випадки відповідальності незалежно від наявності вини (сувора відповідальність). Наприклад, у випадку спричинення шкоди джерелом підвищеної небезпеки, відповідальність виробника за шкоду, яка спричинена недоліками його товару.

Проведений порівняльно-правовий аналіз умов деліктної відповідальності в романо-германській правовій сім'ї та в системі загального права показав, що умови деліктної відповідальності у вказаних системах в основному співпадають, разом з тим мають деякі особливості.

Так, по-перше, до умов деліктної відповідальності в романо-германській правовій сім'ї відноситься: шкода, протиправність дій, причинний зв'язок між діями відповідача та спричиненим ним шкодою, вина спричинювача, крім перелічених умов в системі загального права міститься умова про визнання судовими прецедентами або законами складу делікту та встановлення мір відповідальності за його здійснення. Наявність цієї умови серед умов деліктної відповідальності в системі загального права пояснюється тим, що в країнах загального права розвиток деліктного права починався, як і в римському, з відокремлення окремих типів деліктів.

В континентальній Європі всі зусилля правової науки були спрямовані на пошуки єдиних критеріїв та усунення відмінності в окремих деліктах, які історично склалися. Це поступово призвело до розробки загального принципу деліктної відповідальності, який був в кінцевому рахунку закріплений законодавчо в правопорядках більшості західно-європейських країн. Загальне право до сих пір продовжує зберігати вірність різним групам та окремим типам деліктів, які розвивалися під впливом системи судових приказів.

По-друге, по різному у вказаних правових системах відбувається як тлумачення терміну «шкода» так і відшкодування майнової та моральної шкоди. Так, в романо-германській правовій сім'ї поняття шкода включає в себе як майнову шкоду, яка виражається в посяганні на права та інтереси майнового порядку потерпілого та немайнову (моральну шкоду), діє принцип реального відшкодування майнової шкоди, моральна шкода відшкодовується у випадках, встановлених в законі; в системі загально-

го права термін «шкода» включає відшкодування як фізичної шкоди, яка може бути майновою, тобто посягання на права та інтереси майнового порядку потерпілого та тілесні, тобто спричинення потерпілому фізичного болю, страждання, погіршення фізичного стану потерпілого, відшкодуванню підлягає не тільки реально заподіяна майнова шкода, але і так звана «номінальна шкода», яка підтверджує факт порушення прав потерпілого, ширше трактується відшкодування моральної шкоди, допускається відшкодування моральної шкоди не тільки у випадку зобов'язань з деліктів, але і при порушенні договірних зобов'язань.

Пленюк М. Д., старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук

ПЕРЕДУМОВИ ПРАВОВОЛОДІННЯ ЯК ПРАВОВСТАНОВЛЮЮЧІ ЮРИДИЧНІ ФАКТИ МЕХАНІЗМУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Дослідження проблем механізму правового регулювання було традиційним для радянської та пострадянської правової науки другої половини ХХ — початку ХХІ століть. Проте якщо вчені того часу розглядали його в статичній формі, то сьогодні інтенсивний розвиток суспільства в цілому, який неминуче впливає і на правові відносини, змушує поглянути на нього в динаміці. Адже в загальному вигляді саме механізм правового регулювання суспільних відносин дозволяє налагодити правові зв'язки між окремими суб'єктами, більше того, за участю юридичних фактів сприяти виникненню цивільних прав та обов'язків.

В сучасній українській правовій науці, зокрема в працях А. Б. Гриняка, А. В. Коструби, О. О. Отраднової, С. О. Погрібного, В. Л. Яроцького та інших вчених продовжується розпочата вченими попереднього століття наукова дискусія щодо вдосконалення механізму правового регулювання, що безумовно є позитивним, адже саме в динаміці механізм дає змогу врегулювати суспільні відносини і забезпечити стабільність